

Stefano Bottoni

A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma. A Földes László-ügy

A kommunista rendszer első éveiben egyfajta szerepzavar jellemezte a romániai magyar értelmiség azon tagjait, akik a központi hatalommal együttműködve a nemzetiségi irodalmat és a „totalitárius nyilvánosság” fórumait létrehozták, illetve működtették. Helyzetük ellentmondásosságának fő oka az volt, hogy a legszigorúbb sztálini időszakban egy kettős, vagy pontosabban *ambivalens diskurzus*¹ által meghatározott szerepre vállalkoztak. Egyszerre voltak rajongói, működtetői és anyagi haszonélvezői egy őket integrálni és megbecsülni igyekvő rendszernek, ugyanakkor, nemzetiségi mi voltuk miatt sohasem válhattak szerves részévé a hatalomnak és a *román államépítésnek*. Az erdélyi magyar értelmiséget, noha a kommunista párt hatalomgyakorlási jog nélküli hatalmi tényezőnek tekintette, az állambiztonsági szervek 1956-tól kezdve szigorú megfigyelés alatt tartották.

Ennek ábrázolására az alábbiakban néhány irodalompolitikai és mentalitástörténeti mozzanatot idézek fel. A módszertan kiválasztásában Kalmár Melinda, Ständeisky Éva és Rainer M. János a kora kádárizmus ideológiáról folytatott kutatásai és elemzései nyújtottak segítséget.² Az erdélyi magyar értelmiségi szerepeket olyan esettanulmányon keresztül kívánom vizsgálni, ami hitelesen rekonstruálható a fennmaradt és ma már kutatható levéltári források alapján. Az elemzés középpontjában két, az akkori közvélemény számára jelentős kulturális csoportosulás viszonya áll.

A tanulmány első részében a Marosvásárhelyen megjelenő *Igaz Szó* című irodalmi és közéleti folyóirat indulását mutatom be, megvilágítva a szerkesztők kapcsolatrendszerét, a helyi és a bukaresti hatalomhoz való viszonyukat. Azt vizsgálom továbbá, hogyan alakult az ötvenes évek folyamán a kolozsvári és marosvásárhelyi írók kapcsolata, milyen hatást gyakoroltak az erdélyi magyar értelmiségre a magyarországi politikában és a közgondolkodásban bekövetkező változások, az 1956-os forradalom. Végül a Földes László-ügy „dramaturgiáját” elemzem. Földes László irodalomkritikus és lapszerkesztő 1956 és 1958 között a kolozsvári *Utunk* főszerkesztője volt. 1958-ban eltávolították funkciójából, majd 1959 januárjában kizárták a kommunista pártból és publikálási tilalommal büntették. Az *Igaz Szó* szerkesztői által megfogalmazott vád szerint liberális, revizionista, pártellenes nézeteket vallott, és ebben a szellemben tanította az általa támogatott fiatal kolozsvári magyar írókat. Az ügy érdekessége, hogy értelmezési kerete nem elsősorban egyfajta centrum/periféria (Bukarest/Erdély) ellentétben, vagy az erdélyi interetnikus mezőben keresendő. A megértés kulcsa a különböző értelmiségi csoportoknak a hatalomhoz

1 Az ambivalens diskurzus fogalmáról és gyakorlatáról az 1989 előtti és utáni erdélyi nyilvánosságban lásd D. Lőrincz József kitűnő elemzését (D. Lőrincz 2004).

2 Vö. Ständeisky 1996, Kalmár 1998, Rainer 2003.

való viszonya, illetve a hatalom birtoklásának illúziója. Ez utóbbi az *Igaz Szó* szerkesztőit jellemezte, sőt arra sarkallta őket, hogy vélt hatalmukat érzékeltessék is vetélytársaikkal.

AZ IGAZ SZÓ MINT NEMZEDÉKI/SZOCIALIZÁCIÓS CSOPORT

Az 1952 júliusában létrejött Magyar Autonóm Tartomány (MAT) központjában, Marosvásárhelyen szükség volt egy tekintélyes, „pártos” magyar irodalmi lapra. Ezt a szerepet igyekezte betölteni az 1953-ban megjelent *Igaz Szó*, mely a címlapon feltüntetett önmeghatározás szerint „A Román Népköztársaság Írószövetsége Magyar Autonóm Tartományi Fiókjának folyóirata” volt,³ és előbb kéthavi, majd 1954-től havi rendszerességgel jelent meg.

A folyóiratra megszületésétől kezdve kettős szerep hárult, egyrészt a két világháború közötti hagyományokat folytatva, kisebbség- és népszolgálati funkciót kellett betöltenie, de meg kellett felelnie az új hatalmi helyzet által teremtett merev politikai és világnézeti „elvárásoknak” is. Főszerkesztője, Hajdu Győző egy 1955-ös jelentésben így fogalmazott:

A hazai magyar irodalmi élet szervezésében és irányításában a Kolozsváron megjelenő *Utunk* című kulturális irodalmi hetilap mellett az *Igaz Szó*-ra rendkívül jelentős feladat hárul. Az *Igaz Szó* létesítésével a Párt és a Kormány íróinak kezébe olyan fegyvert adott, mellyel erőteljesen harcolhatnak új, formájában nemzeti, tartalmában szocialista irodalmunk kiteljesítéséért.⁴

A lap indulásának körülményei nagymértékben meghatározták azokat a regionális és személyi konfliktusokat, melyek később a Földes-ügy kirobbanásához és végkifejletéhez vezettek. Már a második világháború utáni első évektől érezhető volt, hogy a Kolozsvár-központú erdélyi magyar közművelődést és irodalmi életet a hatalom Marosvásárhelyre, egy új – jóval provinciálisabb és politikailag ellenőrizhető – centrumba kívánja áthelyezni. Így jött létre számos, kimondottan magyar jellegű intézmény a városban: 1945-ben a Bolyai Egyetem orvosi és gyógyszerészeti kara, 1946-ban a Székely Színház, 1950-ben a Filharmónia, 1954-ben a Szentgyörgyi István Színművészeti Egyetem, 1955-ben az Állami Kiadó autonóm tartományi (magyar nyelvű) fiókja, 1957-ben az Állami Székely Népi Együttes. A legfontosabb intézményeket, az orvosi és a színművészeti egyetemet sem helyi kezdeményezésre hozták létre, hanem Kolozsvárról költöztették le Marosvásárhelyre. Az általunk vizsgált eset jól érzékelteti a romániai magyarságpolitikában tudatosan alkalmazott „oszd meg és uralkodj” elvet: az *Igaz Szó* megindításával egyidejűleg ugyanis meg-

3 Romániai Magyar Irodalmi Lexikon (RMIL) 1984–2002, II. kötet: 328–329. A MAT létrehozásáról lásd Bottoni 2003 és Gagy 2003. Belső működéséről Gagy 2004.

4 Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (ANDJM), fond 1134, dosar 118/1955, 116. Hajdu Győző jelentése: „Hogyan tükröződnek az *Igaz Szó* munkájában a szovjet írók II-ik kongresszusának tanulságai”.

szüntették az 1950-tól Kolozsváron alacsony példányszámban megjelenő *Irodalmi Almanach*ot. A kolozsvári értelmiség körében erős ellenérzést váltott ki a marosvásárhelyi kezdeményezés, a Bolyai Egyetem oktatói és az *Utunk* körül csoportosuló irodalmi körök a kulturális élet „vidékre” való kihelyezésétől tartottak. A Bolyai Egyetem alapszervezetének kérésére készült jelentés (1954) világosan fogalmazott e tekintetben:

Úgy néz ki, hogy bizonyos körök a Magyar Autonóm Tartomány létrehozását megkísérlik olyan törekvések takarójául felhasználni, amelyek például Kolozsvár kétnyelvű jellegének, Kolozsvár történelmileg kialakult magyar kulturcentrum jellegének felszámolására irányulnak.⁵

Az *Igaz Szó* negatív fogadtatásának azonban más okai is voltak. Kolozsváron tényként fogadták el azt a híresztelést, hogy az *Igaz Szó* megszerezte a megszüntendő *Irodalmi Almanach* vagyonát. A híresztelés szerint 1952 késő őszen Hajdu Győző, az induló lap főszerkesztője a párt engedélyével kipakoltatta az *Almanach* szerkesztőségét, majd egy, a MAT pártbizottság által biztosított teherautóval Marosvásárhelyre szállította a berendezést.⁶

Az értelmiségi vitákban a fiatal és agresszív Hajdu úgy lépett fel, mint a bukaresti hatalom fő kiválasztott képviselője. Az *Irodalmi Almanach* szerkesztőségében tett „látogatása”, és az, hogy vezető szerepet követelt magának, semmibe véve a nála idősebb, régebbi mozgalmárok tekintélyét, csak fokozta azt az ellenszenvet, amit a kolozsvári baloldali értelmiség jeles képviselői (például Gaál Gábor)⁷ a „kis diktátorral” szemben már annak egyetemi éveitől kezdve érezték.

Hajdu Győző és az általa kialakított szerkesztőség tagjainak szocializációs hátterét vizsgálva kirajzolódik az a közeg, amelyben szorosan összefonódott a nemzetiségi öntudat és a hatalom birtoklásának érzése. Az *Igaz Szó* főszerkesztője ahhoz az 1920-as évek végén született generációhoz tartozott, akik pályájukat a kommunista hatalom kiépülésének időszakában kezdték meg. E nemzedék később fontos szerepet játszó képviselői közül sokan már tanulóéveik során ismeretséget kötöttek egymással.⁸

Maga Hajdu, aki 1929-ben született a közép-erdélyi Székelykocsárdon, szegény családból származott. Karrierje rendkívül gyors, és kitűnően jellemzi nemzedéke mobilitási lehetőségeit. A marosvásárhelyi, akkor még egyházi intézményként működő

5 A magyar értelmiségi körökben jelentkező burzsoá-nacionalista befolyások elleni harc néhány problémája, A kolozsvári „Bolyai” Tudományegyetem R.M.P. alapszervezete büroójának megbízásából készült jelentés (1954 december–1955 március) Teleki László Alapítvány kéziratára, 2442/92, 30.

6 Tóth Sándor nyugalmazott egyetemi tanár közlése. Budapest, 2003. december 1. Interjú.

7 Hajdu Gaál Gábor tanítványaként kezdte meg pályafutását a Bolyai Egyetem bölcsészkarán (1948–1952). RMIL, II. kötet, 162.

8 Ehhez a nemzedékhez tartozik többek közt Sütő András, Hajdu Győző és Zoltán, Domokos Géza, Bodor Pál, Fazekas János, Beke György, Fodor Sándor, Varró János, Székely János, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Dávid Gyula, Benkő Samu, B. Nagy Margit, András V. János, Bustya Endre, Csetri Elek, Deák Tamás, Demény Lajos, Egged Ákos, Balázs Sándor, Keszy-Harmath Sándor, Antal Árpád, Bajor Andor, Blénesi Ernő, Panek Zoltán, Páll Árpád, Nagy Pál, Huszár Sándor, Király Károly, Magyarai András.

Református Kollégium elvégzése után (1948), származásának köszönhetően felvételi nélkül került be a Bolyai Egyetemre. Egyetemistaként részt vett az *Utunk* szerkesztésében, Gaál Gábor és Földes László mellett. 1953-tól, 23 éves korától egészen 1989-ig az *Igaz Szó* főszerkesztői posztját töltötte be. Politikai pályafutása is az *Igaz Szónál* betöltött pozícióhoz kötődik: 1956-tól a KISZ Központi Bizottság, majd 1979 és 1989 között az RKP KB tagja. 1953-tól testvére, Zoltán is az *Igaz Szó* szerkesztőségében dolgozik, aki a '40-es évek végétől előbb a Magyar Népi Szövetség művelődési osztályának munkatársa, majd Bukarestben és Marosvásárhelyen dolgozott olyan, a párt által létrehozott nemzetiségi intézményekben, mint a *Falvak Dolgozó Népe* és a *Művelődés* című folyóiratok, vagy a Román Rádió magyar adása. 1957-ben kinevezték az akkor alakult Állami Székely Népi Együttes igazgatójának.

Részletes információk állnak rendelkezésre a Földes-ügy másik két fontos szereplőjéről is. Sütő András a mezőségi Pusztakamaráson született 1927. június 17-én, szegény földműves családban. 1940-től a nagyenyedi Bethlen Kollégium, majd 1945-től a kolozsvári Móricz Zsigmond Népkollégium tanulója. Politikai szocializációja a második világháború utáni kolozsvári baloldali fiatal értelmiséghez és a Balogh Edgár vezette *Világosság* című napilaphoz kötődik, melynek már 1945-től munkatársa volt. 1947-ben lépett be a Román Kommunista Pártba, egy évvel később a Bukarestben megjelenő *Falvak Népe* szerkesztőjének, majd 1950-ben főszerkesztőjének nevezték ki (1954-ig tölti be ezt a funkciót).⁹ 1949-ben, alig 22 évesen az Írószövetség tagjává választják. Ebben az évben jelenik meg Hajdu Zoltánnal közösen írt színdarabja a kollektivizálásról és a falusi osztályharcról *Mezítlábos menyasszony* címmel. 1954-től az *Igaz Szó* főszerkesztő-helyetteseként Marosvásárhelyen dolgozott, de 1956-os, a párt által megbízhatatlannak ítélt magatartása miatt 1957-ben eltávolították a laptól, és a jóval csekélyebb példányszámú *Színház és Művészet* című folyóirat főszerkesztőjévé nevezték ki. Karrierje tehát nem szakadt meg, sőt az átmeneti mellőzés után 1969 és 1979 között a Központi Bizottság póttagja és a Nagy Nemzetgyűlés képviselője volt.

Gálfalvi Zsolt, a csoport legfiatalabb tagja, 1933. november 30-án született Marosvásárhelyen, polgári családban (édesapja ügyvéd), és emiatt – szerkesztőtársával ellentétben – nem indult „tisztá lappal”. Bár 1947-től KISZ-tag volt, a következő években indított „felülvizsgálatok” őt sem kímélték: 1950-ben kizárták a szervezetből. Ennek ellenére 1951-ben leérettségizhetett a volt Református Kollégiumban, és felvételt nyert a Bolyai Egyetemre, ahol 1955-ben szerzett diplomát. Alig 22 évesen, 1955 nyarán lett az *Igaz Szó* szerkesztője, egyetlen pártonkívüliként (a pártnak csak 1964-ben lett tagja).¹⁰

A csoport negyedik tagja Kovács György író, aki Sütő jellemzése szerint „egy végtelen becsületes ember, párthűségben néha vakbuzgó”, akinek „amit a pártköz-

9 Sütő életrajzi adatai: Arhiva Consiliului pentru Studiarea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond Documentar, dosar 131 (problema artă-cultură, Uniunea Scriitorilor), vol. 15, 267.

10 ACNSAS, fond Documentar, dosar 131, vol. 10, 121.

pontban mondanak, az szent és ő gondolkodás nélkül teljesíti”.¹¹ Kovács karrierje még a harmincas években kezdődött, a fiatal, parasztszármazású író és tanár hiteles szociográfiai riportjai nagy hatással voltak az erdélyi közvéleményre. Az ’50-es években, szerkesztő- és politikustársaihoz hasonlóan, Kovács is a hatalom közelébe került, 1952-ben nemzetgyűlési képviselővé, 1955-ben KB-taggá választották.

A LAP ELSŐ ÉVEI: ELVEK, IRÁNYZATOK, BÍRÁLATOK

Milyen témákkal foglalkozott, milyen szellemiséget vallott az *Igaz Szó* indulásának éveiben és hogyan kezelték a lapot az illetékes pártszervek? A nehézkes kezdetet (szűk szerzői kör, különböző városokban lakó szerkesztők, rendkívül erős hatalmi nyomás, bizonytalan pénzügyi alapok) a Sztálin halálát követő általános politikai bizonytalanság és útkeresés súlyosbította. Az általános ideológiai és társadalmi offenzívát 1953 második felében és főleg 1954-ben egy óvatos, ellentmondásoktól és „visszaesésektől” sem mentes belső revízió váltotta fel Romániában. Az erdélyi értelmiségi körök figyelme jellemző módon elsősorban a Budapesten zajló eseményekre, a Nagy Imre vezette kormány reformjaira és új szellemiségére irányult. Ezek a hatások leginkább a központi szerepet betöltő Kolozsváron voltak érezhetőek, de az *Igaz Szó* nyelvezetében és a folyóiratban megjelenő témák megválasztásában is tetten érhető. Ennek egyik jele, hogy kapcsolatfelvétel történt a szerkesztőség és a Romániában akkreditált magyar diplomáciai képviselő között. Ez önmagában is jelentős újdonság, de a tanulmány szempontjából is különösen fontos, mert csak ebben a kontextusban értelmezhető a Hajdu–Földes konfliktus drámai kimenetele. A magyar követségi attasé látogatásakor (1954. augusztus 9.) Hajdu sérelmezte a Budapest és Bukarest részéről egyaránt tapasztalható közönyt, mellőzést:

A Magyar Írók Szövetsége, magyar irodalmi folyóiratok és lapok vezetői nem veszik tudomásul azt a tényt, hogy a Román Népköztársaságban sok élvonalbeli, nagytehetségű magyar író él és dolgozik. Többször hangsúlyozta Hajdu elvtárs, hogy véleménye szerint a magyarországi írók lebecsülik a Romániában dolgozó magyar írókat és munkájukat.¹²

Még súlyosabbak voltak azonban Hajdunak, a bukaresti illetékesek ellen tett panaszai:

A folyóirat megjelentetése továbbra is a legnagyobb nehézségekbe kerül. Hajdu elvtárs véleménye szerint ezeket a nehézségeket a román művelődésügyi minisztérium és a Román Írók Szövetsége tudatosan gördítik a szerkesztőség elé. [...] Beszélt Hajdu elvtárs arról is, hogy milyen sok nehézség van az *Igaz Szó* egy-egy példánya megjelentetésénél. A kéziratokat Bukarestben cenzurázza az Írószövetség és a pártközpont illetékes szerve. Elmondotta, hogy a cenzurálás minden esetben rendkívül sok időt (2–3 he-

11 Magyar Országos Levéltár (MOL), KÜM Román TÜK, XIX-J-1-j, 12. doboz, 5/f, 6571. 1956. augusztus 10.

12 MOL, KÜM Román Admin, XIX-J-1-k, 17. doboz 15/c, 08643. 1954. augusztus 14. Látogatás az *Igaz Szó* szerkesztőségében.

tet is) igénybe vesz, aminek azután az a következménye, hogy a folyóirat soha nem tud pontosan megjelenni.¹³

Hajdu kemény szavai azért is figyelemre méltóak, mert őt az erdélyi irodalmi közvélemény a hatalom legbizalmasabb emberének tartotta, és most éppen Hajdu tett panaszt a politikai vezetésre, ráadásul egy külföldi állam képviselőjének. Mind ezt pedig éppen abban a kiélezett időszakban tette (1954 nyarán), amikor az erdélyi magyar lakosságot olyan futótűzként terjedő híresztelések tartották lázban, melyek szerint Erdély egy része újra Magyarországhoz kerül.¹⁴

Sokkal óvatosabb volt azonban Hajdu a lap szerkesztésében. Az 1954-es évfolyamot átlapozva az új, „korszerűbb” irányzatok iránti lázas érdeklődés mellett továbbra is megtaláljuk a sztálinista ideológiát és szóhasználatot. Dogmatizmus és nyitás tehát egyaránt jellemezték a lapot ebben az időszakban. A dogmatikus irányzatot példázzák Lázár József méltató szavai Erdélyi Vera egyik novellás kötetéről:¹⁵

Kitűnő írás a kötetben a KULÁKOK című elbeszélés is. Meséje mindössze ennyi: 10–15 ökrösszekérrel kulákok búzát visznek a gabonabegyűjtő központ felé. A szerző az írói jellemzés röntgen-sugaraival világítja át a kulákok aljas lelkivilágát, feneketlen gonoszságát.¹⁶

A kulák „aljas” lelkivilágára való utalás arra figyelmeztethette az olvasót, hogy a meghirdetett enyhülés nem azt jelenti, hogy a hatalom már nem képes „röntgen-sugaraival” átvilágítani a társadalmat, és minden káros irányzatot szétzúzni.

Egy új ideológiai kánon megeremtésére vállalkozott viszont Földes László, aki szintén fiatalon, 28 évesen került 1950-ben egy másik kulcspozícióba az erdélyi magyar értelmiségen belül, az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó kolozsvári fiókjának élére. 1954 tavaszán jelentős irodalomelméleti tanulmányt közölt az *Igaz Szóban* az irodalom és a nemzeti eszme kapcsolatáról.¹⁷ A kolozsvári kritikus a sztálini nemzetdefiniációból indult ki: a nemzet egy, a közös történelem és kultúra által meghatározott emberi közösség. Szerinte a műkritikus feladata rávilágítani a szocialista és a kapitalista nemzetfogalom közötti szubsztanciális különbségekre. Tanulmányában a '30-as években Magyarországon lezajlott nemzetkarakterológiai vitát is górcső alá vette, vagyis teret engedett egy olyan tematikának, amely 1945 után tabunak számított.¹⁸ Vannak-e egy népnek nemzeti alapú és nem kizárólag osztályharctól függő „sajátosságai”? Földes úgy próbálta cáfolni azt a paradigmát, amely a nemzeti jelleget eleve meglévő természetes adottságnak tekinti, hogy a választ Magyarország és Erdély 1944 előtti társadalomtörténetében kereste: „Milyen közelmúltbeli hagyományai vannak a kuláktulajdonságok nemzeti megnyilvánulási

13 Uo.

14 Ezt a körülményt több magyar diplomáciai és román titkosszolgálati forrás is megerősíti. MOL, KÜM Román TÜK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b, 002249/1. Budapest, 1955. március 11. A Magyar Autonóm Tartomány két éve; ACNSAS, fond Informativ, dosar 4436, p. 63.

15 Erdélyi 1953.

16 Lázár József: „Erdélyi Vera: Búzahombár”, *Igaz Szó* 1954. január, 125–127.

17 Földes László: „Az irodalmi hős nemzeti jellege”. *Igaz Szó* 1954. április–május, 102–117.

18 Földes 1954: 103.

formájának?”¹⁹ A sematikus értelmezett „kuláktulajdonságokat” Földes a magyar népnél tulajdonította, amit azzal magyarázott, hogy a magyarok évszázadokig uralkodó nemzetként viselkedtek Erdélyben, és a magyar nemesség mint elnyomó osztály nemzeti ideológiája érvényesült. Földes ezzel szemben egy új, alulról építkező népi demokratikus patriotizmus megteremtését látta szükségesnek; utólag is leszámolt a „mélymagyar–hígmagyar”, illetve az „ősi nemzeti tulajdonság”-ról szóló vitákkal, melyeket a polgári kultúra maradványának tekintett.²⁰ Ugyanakkor többször is hangsúlyozta, hogy „a megteremtendő új nemzettudathoz szükség van olyan pozitív kulturális modellként szolgáló nemzeti hősökre, mint például [...] akik az elnyomottak oldalán léptek fel”.

Földes elemzése a posztstálini útkeresés jellemző terméke; érezhetően arra törekedett, hogy kibővítsa a közéleti folyóirat rendkívül szűkre szabott tematikus skáláját. Felvetette a nemzettudat problematikáját, de azt szigorúan a kommunista kulturális és ideológiai kánon szerint gondolta végig.

Ez az „építő” szellem jellemezte az *Igaz Szó*-ban publikáló írók tevékenységét, amelyről átfogó képet nyújt a Magyar Autonóm Tartomány pártvezetése által 1955 tavaszán elrendelt vizsgálat. Mint minden pártügy, az *Igaz Szó* tevékenységének ellenőrzése is a már megszokott dramaturgia szerint zajlott. Május közepén Hajdu Győző referátumot készített, amit Kovács György író, szerkesztő és politikus ellenjelentése egészített ki. Május 26-án a tartományi pártbüro megvitatta a jelentést Hajdu Győző, Kovács György, Sütő András, Gagyí László és Papp Ferenc szerkesztők jelenlétében. A pártot a helyi előljárók képviselték, köztük Csopor Lajos első titkár, Bugyi Pál néptanács elnök és a tartományi pártbizottság tudományos és művelődési osztályának káderei.

A Hajdu által készített jelentés pozitívan értékelte az *Igaz Szó* addigi tevékenységét, főleg az 1954-ben szervezett országos felolvasó turnét. Ideológiai és esztétikai téren viszont, megállapítása szerint, a romániai irodalom nem vonta még le a szovjet írók II. kongresszusának tanulságait:

Korántsem természetes jelenség, hogy írószövegségi lapjainkban általában, így az *Igaz Szó*-ban is, a próza és a líra terén nem indult meg az az erjedési folyamat, amelyet a szovjet írók kongresszusa sürgetett, s amelynek irodalmunk harcosabbá tételéhez kellene vezetnie. Az *Igaz Szó*-ban közölt elbeszélések /pl. Molter Károly, Gagyí László, Papp Ferenc, Sütő András, Szabó Gyula írásai/ a hazai magyar prózának az általános betegségét tükrözik. Ez a betegség részben az apolitizmusban jelentkezik, másrészt pedig a múlt felé fordulásban. Az *Igaz Szó* novellái, néhány békeharcos versünket /pl. Majtényi Erik, Hajdu Zoltán, Horváth Imre stb. költeményeit kivéve/ és költészeti anyaga egészében nem tükrözi hitelesen az osztályharc jelenlegi szakaszának döntő kérdéseit. Ebből következik, hogy az *Igaz Szó* jelenlegi olvasmány-anyagának [sic!] társadalmi nevelő ereje gyenge.²¹

19 Földes 1954: 115.

20 Földes 1954: 116.

21 ANDJM, fond 1134, dosar 118, 117.

Az „éberség hiányát” Hajdu a „szerkesztők és írókáderek” korántsem proletár életmódjában vélte felfedezni:

A szerkesztőség jelenlegi írókáderei egyoldalú szerkesztői stílust folytatnak, nem élnek a társadalmi harcok tüzeiben, meglehetősen távol élnek a falvak és üzemek életétől.²²

Végezetül, miután feltárta a lap nehézségeit és meghúzta az akkor már körvonalazódó „frontokat” a megalkuvók, az idillizmus, illetve a forradalmi, osztályharcos szellem követői között, Hajdu a problémák kezelése érdekében három új szerkesztői státust és a lap anyagi helyzetének rendezését kérte.

Sokkal inkább önkritikus hangot ütött meg viszont Kovács György „társjelentése”, melyben ismertette a már régóta húzóódó „Sütő–Hajdu vitát”. Ennek a konfliktusnak feltehetően elsősorban személyi és nem politikai okai voltak, Hajdu ugyanis „meg nem engedhető hangot” használt több íróval és a szerkesztőség tagjaival.²³ A helytelen viselkedést még tetézte a Kovács által „familiarismus”-nak nevezett zártkörű privilégiumokra épülő rendszer, ami főszerkesztői stílusát jellemezte. Hajdu egy összetartó, rokoni és személyes kapcsolatok által összeforrt csoportot igyekezett kiépíteni, abban bízva, hogy a marosvásárhelyi írók párthűségük fejében nagyobb teret kapnak majd az erdélyi magyar értelmiségen belül zajló pozícióharcban. A rendszer lényege az volt, hogy a közösség tagjai egymás gyakran kifogásolható színvonalú műveit „kiváló minőségű”-ként értékelték és eszerint honorálták.²⁴

Hajdu Győző csoportja azonban maga is erős nyomás alatt állt ebben az időszakban. A már említett 1955-ös pártbizottsági ülésen Bugyi Pál azzal vádolta Hajdudat, hogy nem számolt le a polgári hatásokkal, sőt a párt kulturális osztályának részéről König József személyesen Hajdudat hibáztatta néhány „nacionalista cikk” megjelenéséért. Az agrárosztály vezetője, Kapusi József pedig azt kifogásolta, hogy az *Egy véka liszt* című novella szerzője súlyos ideológiai hibát követett el, mikor nem különítette el a pozitív és a negatív szereplőket, és a kulákot „nagygazdának” minősítette. Csupor Lajos, tartományi első titkár pedig Székely János költészetét vette górcső alá, kifogásolva, hogy „költészetében semmilyen szocialista tartalom nem tükröződik”.

A helyi hatalom szemléletét és megfelelési kényszerét jól példázza az is, hogy az *Igaz Szó* az egyetlen pozitív jellemzést a kultúrosztályt képviselő Friedmann Ilonától kapta, aki szerint mióta a lap Marosvásárhelyen jelenik meg (1955-ben kapott csak nyomdát), harcias és pártos orgánummá vált, és jól harcol a „néhány kolozsvári író” által indított „bojkott” ellen.²⁵

Az 1955. május 28-án a tartományi pártbizottság által jóváhagyott intézkedési terv arra buzdította a szerkesztőséget, hogy teremtsen szorosabb kapcsolatot a többi országos (és román nyelvű) folyóirattal, költöztesse Marosvásárhelyre az összes tudósítót és szerkesztőt, biztosítson hatékonyabb „politikai nevelést” az összes

22 ANDJM, fond 1134, dosar 118/120.

23 ANDJM, fond 1134, dosar 118/125.

24 ANDJM, fond 1134, dosar 118/127.

25 ANDJM, fond 1134, dosar 118/90–96.

„író-kádernek”, kezdje el „a MAT progresszív hagyományainak felkutatását, és ebbe a munkába vonja be a tanítókat és a népművelőket is”.²⁶ A korabeli szóhasználatban „a MAT progresszív hagyományai” alatt lényegében a Székelyföld magyar múltjának osztályharcos felfogását értették. Ez annak jele volt, hogy a hatalom nyelvét egyre precízebben értékelő helyi értelmiség azonnal dekódolta a párt üzenetét, amely újraengedélyezte a magyar progresszív hagyományok népszerűsítését.²⁷ Nemzetiségi vonatkozásban tehát így mutatkozott meg a hivatalos kultúrpolitikai irányvonal egyfajta enyhülése.

A magyar értelmiség 1955–1956-ban a politikai és főleg az önazonosságépítő mozgáster szélesítésén fáradozott. A hatalom részéről ugyanakkor továbbra is kétértelmű jelek érkeztek. Az 1955 nyarán a KB által elrendelt vizsgálat nacionalizmussal vádolta a helyi értelmiséget, és ezt a vélekedést maga Gheorghe Gheorghiu-Dej is osztotta:

az értelmiségiek nacionalista-soviniszta nézeteket hordoznak és káros hatásuk főleg a MAT-ban és Kolozsváron érződik. Néha marxista idézettel rukkolnak elő és bizonyos tényeket leleplezve, nacionalista-sovén forma alatt helyezik [sic!] és lebecsülik a népi-demokratikus rendszer eredményeit.²⁸

1956: A MEGOSZTÓ FORRADALOM

1956 nyarán, a román írókongresszus alkalmával kirobbant konfliktusok nyilvánvalóvá tették, hogy az addig uralkodó öncenzúra és a különböző „csoportok” egyensúlya már nem képes visszaszorítani a nemzetiségi értelmiségnek a hatalomhoz való viszonyuk szerinti megosztottságát.

Erről az időszakról a magyar diplomácia volt a legjobban értesült, amely párhuzamba állította a budapesti Petőfi-körben zajló vitákat és a román írószövetség kongresszusának zártkörű összetűzéseit.²⁹ Romániában azonban a magyar irodalmi életet jellemző meglehetősen indulatos viták elsősorban nem társadalmi kérdésekről szóltak, hanem az értelmiség szerepéről, pontosabban a magyar irodalom „helyéről” és szerepéről.

Július végén maga Hajdu Győző, a „párthű” marosvásárhelyi csoport akkor még csak 27 éves vezetője továbbította György Jenő kulturális attasénak a vita egyik lehetséges narratíváját. Mielőtt felszólalt volna az írószövetségi kongresszusra, Hajdu hosszasan konzultált a párt csúcsvezetésével: Miron Constantinescuval, Iosif Chișinevschivel, majd személyesen Gheorghiu-Dejjel is. A megválaszolandó kérdés, hogy melyik nemzethez „tartozik”, melyik nemzetet „illeti” az erdélyi

26 ANDJM, fond 1134, dosar 118/129–132.

27 1957-ben ennek jegyében kerül sor Arany János megemlékezésekre és a marosvásárhelyi volt Református Kollégium névadására (Bolyai Farkas Líceum).

28 ANDJM, 1134, dosar 199, 253.

29 Boca 2001: 68–70.

magyar irodalom, rendkívül bonyolultnak és kényesnek mutatkozott. A párt hivatalos értékelése Hajdu szerint az volt, hogy

a romániai magyar irodalom, mivel az RNK gazdasági alapján gyökerezik, az RNK irodalmának szerves részét alkotja, de a felépítményt, nyelvet, kulturális és irodalmi hagyományokat tekintve a magyarországi irodalom részét is képezi.³⁰

Egyesek azonban nem fogadták el a hatalom és a magyar kulturális attaché által „szélsőségesnek” minősített csoport (Hajdu Győző, Papp Ferenc és Kovács György) nézeteit: „Vannak mégis írók, akiket ez sem elégít ki és úgy képzelik, hogy az itteni magyar irodalom teljes egészében a magyarországi irodalomhoz tartozik, és még az irányítást is tőle várják”.³¹ Hajdu ellenségei 1956 nyarán elsősorban az *Igaz Szónál* sokkal népszerűbb és liberálisabb kolozsvári *Utunk* szerkesztői voltak, Kallós Zoltán és Földes Lászlóval az élén, akiknek az álláspontjával (demokratizálódás és nemzetiségi kultúra ápolása) nyíltan rokonszenvezett a magyar diplomácia képviselője is:

A romániai magyar írók jelentős része elhatározta az *Igaz Szó* bojkottálását. A 2 lap írói között erős ellentét érezhető. Az *Igaz Szó* írói főhangadói annak a nézetnek, hogy az *Utunk* sovinizta nézeteknek ad helyet. Kallós elvtárs ezzel kapcsolatban kijelentette: az *Utunk*-at sovinizmussal vádolták akkor is, amikor kiállt a műemlékek védelméért. Az igazság viszont az, hogy az *Utunk* kiállításának eredményeképpen helyreállították Kolozsváron a Bethlen Bátyát, restaurálják a Mátyás templomot és általában Erdélyben sokat foglalkoznak a műemlékek védelmével. Kallós elvtárs szerint inkább sovinizmussal lehetne vádolni a Babeş egyetem rektorát, aki szándékosan egy műemlékkomplexum megbontása céljából kierőszakolta egy többemeletes diákotthon építését a Farkas utcában.³²

György Jenő minden féllal igyekezett kapcsolatot teremteni. Marosvásárhelyen Sütő Andrással találkozott, aki Hajduhoz hasonlóan egy „másik” állam képviselőjének tárta fel teljes nyíltsággal a helyzetet. Saját főnökéről azt nyilatkozta, „noha a pártközpontnál tekintélye van és támogatják – az írók körében gerinctelen, jellemtelen embernek, karrieristának tartják, mert olyan túlzásokba bocsátkozott, ami csak egy karrieristára jellemző”.³³ A fiatal szerkesztő arról panaszkodott, hogy „az írók veszekednek, ahelyett, hogy írának”, és hogy hiábavalónak bizonyult az általa kezdeményezett tűzoltás. Sütő szerepe kulcsfontosságú volt a Földes-ügy kipattanásában, majd végkifejletében is. Ő volt az, aki már 1956-ban az erdélyi magyar *ambivalens diskurzussal* élt, aki öntudatosan ötvözte hatalomközeli pozícióját a hatalomkritikával.

Azon a nyáron Pándi Pál, a *Szabad Nép* egyik vezető újságírója egyhónapos körútra érkezett Erdélybe. Bejárta a Székelyföldet és Erdély legjelentősebb magyarlakta

30 MOL, KÜM Román TÜK, XIX-J-1-j, 12. doboz, 5/f, 6571.

31 MOL, KÜM Román TÜK, XIX-J-1-j, 12. doboz, 5/f, 6571.

32 MOL, KÜM Román TÜK, XIX-J-1-j, 12. doboz, 5/f, 6569. Bukarest, 1956. július 30.

33 MOL, KÜM Román TÜK, XIX-J-1-j, 12. doboz, 5/f, 6571.

területeit; mindennek nyomán született a *Szabad Nép* által közölt „Közös dolgainkról” című riport.³⁴ Az anyaggyűjtést személyes, bizalmas jellegű beszélgetések is elősegítették: a kolozsvári írószövetség üdülőhelyén, Borberekén találkozott három magyar értelmiséggel: Tóth Sándor marxista filozófussal, aki a kolozsvári egyetemeken tapasztalt nemzetiségi súrlódásokról szerkesztett jelentést még 1954-ben, Földes Lászlóval, aki mint az Irodalmi Kiadó kolozsvári fiókjának a vezetője több fiatal, a rendszerhez kritikusan viszonyuló író is támogatót (pl. Székely Jánost és Szabó Gyulát), valamint Sütő Andrással. A radnai havasok között tett hosszú séta közben Tóth Sándor szerint „egymást túllicáltuk arról, hogy itt mi van”.³⁵

A Magyarországon beindult változások 1956 nyarára még érezhetőbbé tették a két ország közötti szakadékot, a liberalizáció, a reformok és a hatalom önkritikájának teljes hiányát Romániában. A három fiatal, ambiciózus és látszólag sikeresen integrálódott fiatalember kifakadása mögött mégis egy mélyebb lelki konfliktus munkált. A jeles magyarországi vendéggel való beszélgetés, a megoldatlan nemzetiségi feszültségek nyílt tárgyalása és a sérelmek felsorolása hirtelen megváltoztatta társadalmi identitásukat: kibújtak a hatalom képviselőinek szerepköréből, és „ellenzékbe vonultak”.

A következő hetekben is erősödni látszott a magyar értelmiség merőben új, mondhatnánk kettős identitása. Szeptember végén Kolozsváron tárgyalásokba bocsátkoztak a központi hatalom képviselőivel a totalitárius keretek között *tárgyalható* nemzetiségi sérelmekről (iskolák összevonása, tankönyvek hiánya, új lapok indítása). Mindezt úgy teheték, hogy továbbra is a hivatalos ideológiára és a párthoz való hűsége támaszkodtak, fenntartva a kialakított hatalombíráló/hatalomrésze – vagyis a kívül/belül ellenpárt.

A hatalom rendkívül gyenge és megosztott volt: kevés informátorral rendelkezett a magyar kulturális intézményekben, ennek következtében sem irányítani, sem ellenőrizni nem tudta a magyar értelmiségnek a rendszerhez való viszonyulását.³⁶ 1956 szeptember–októberében egyfajta spontán és ellenőrizhetetlen identitásváltás ment végbe az erdélyi magyar értelmiségben; október 23. után válaszütt elé kerültek a '40-es évek végen pozícióba került „írókáderek” és szerkesztők. Néhány napig megszűnt a kora ősz jellemző várakozó–ambivalens álláspont, és mindenki saját lelkiismerete alapján döntötte el, kinek az oldalán áll.

Kolozsváron komoly mozgalom alakult ki, főleg a Bolyai Egyetemen, ahol az addig megbízhatóknak tartott fiatal tanárok a nyílt ellenzéki magatartás súlyos következményeit is vállalták.³⁷ Marosvásárhelyen fegyelmezettebben reagált a kolozsvárinál sokkal „baloldaliabbnak” tartott értelmiség: Kovács György és főleg Hajdu Győző már az első pillanattól igyekeztek megerősíteni hatalmi pozíciójukat és az

34 Pándi Pál: „Közös dolgainkról”, *Szabad Nép* 1956. szeptember 9.

35 Tóth Sándor nyugalmazott egyetemi tanár közlése. Budapest, 2003. december 1. Interjú.

36 Például a több mint kétezer diákot számláló Bolyai Egyetemen 1956 októberében összesen három ügynök működött, és az irodalmi lapoktól csak alkalmanként „futottak be” információk. ACNSAS, fond Documentar, dosar. 108, 226.

37 Például Dávid Gyula, Varró János, Lakó Elemér, akiket 1957-ben ítélték el.

Igaz Szó gyűlésein élesen támadták az „ellenforradalmat”.³⁸ Október végén a párt kérésére megfogalmaztak egy hűségnyilatkozatot, amely november 4-en jelent meg a MAT helyi napilapjában.³⁹ Levéltári források szerint azonban korántsem volt egyetemes az álláspont, főleg Gálfalvi és Sütő elleneztek nevük közzétételét. A MAT pártbizottsága 1957 januárjában elemezte az *Igaz Szó* viszonyulását az ’56-os „eseményekhez”, és hosszas vita után, április 29-én úgy döntött, hogy Sütőt felmenti a szerkesztőhelyettesi posztról és az „apolitikusabb” *Színház és Művészet* folyóirat élére helyezi át.⁴⁰ Sütőt azzal vádolták, hogy nem értett egyet a forradalmat súlyosan elítélő *Pravda* vezércikkével, és „néhány napig a Nagy Imre kormányt támogatta”, Gálfalvinak pedig azt rótták fel, hogy az ősellenség *Utunk* hasábján közvetlenül a forradalom előtt megjelentetett egy meleg hangú recenziót Illyés Gyula *Kézfogások* című regényéről.⁴¹

E néhány hét leforgása alatt tartósan és radikálisan átalakult a hatalom viszonyulása a magyar kisebbséghez és főleg az értelmiséghez. A nemrég kiemelt, most azonban hirtelen kegyvesztetté és zsarolhatóvá vált fiatal elitet súlyos választás elé állították: vagy vállalják a rájuk kiszabott új szerepet, vagy eltűnnek a nemzetiségi közéletből. Nagy többségük nem vállalta az értelmetlennek tűnő meghurcoltatást; a Központi Bizottság és a Belügyminisztérium által levezényelt normalizáció jegyében „rendeződött” 1958–1959-ben Földes László ügye is.

A SOROK RENDEZÉSE: FÖLDES FELJELENTÉSE ÉS FÉLREÁLLÍTÁSA (1958–1959)

A magyar forradalom komoly politikai és nemzetbiztonsági kihívást jelentett a román kommunista rendszernek: a Securitate 1957 és 1960 között körülbelül 34 ezer személyt tartóztatott le országszerte,⁴² ebből körülbelül 11 ezret ítélték el a katonai törvényszékek, közülük közel százat halálra.⁴³ A megtorlási hullám országos méretű volt, és nemzetiségre való tekintet nélkül sújtotta mindazokat, akik 1956-ban nyíltan szolidarizáltak a magyarországi eseményekkel. Az általunk feltárt levéltári dokumentumok nem bizonyítják azt a széles körben elfogadott állítást, miszerint 1956 után főleg a nemzetiségek és leginkább az erdélyi magyarok szenvedtek a megtorló intézkedésektől.⁴⁴

38 ANDJM, 1134, dosar 173, 96.

39 „Lelkiismeretünk parancsszava. A MAT-ban élő íróknak és a marosvásárhelyi irodalmi intézmények dolgozóinak nyilatkozata”, *Vörös Zászló* 1956. november 4. A hivatalos közlemény szerint a nyilatkozatot Antalfy Endre, Gagyai László, Gálfalvi Zsolt, Hajdu Zoltán, Hajdu Győző, Kovács György, Metz István, Molter Károly, Nagy Pál, Oláh Tibor, Papp Ferenc, Sütő András, Szabó Lajos, Tomcsa Sándor és Tompa Sándor írta alá.

40 ANDJM, 1134, dosar 181, 76.

41 A vádak még a januári ülésen fogalmazódtak meg.

42 Tanase 1998: 156–160.

43 ACNSAS, fond Documentar, dosar 53.

44 ACNSAS, fond Documentar, dosar 53, 73, 105, 108, 129, 198, 202.

A „magyar ügynek” viszont súlyos politikai dimenziója volt: 1956 rádöbbsentette a bukaresti hatalmat, hogy a széles kulturális jogokkal felruházott erdélyi magyarok – és ez a kommunista csúcserőtelmeségre is vonatkozott – nem kívánnak integrálódni a román államba. Amint a Földes-ügy is szemlélteti, az a stratégia, amely erre válaszként 1957–58-ban született meg Bukarestben, és amelynek kidolgozói a Securitate és a Belügyminisztérium III. osztálya (belső elhárítás), valamint a KB Agitáció és Propaganda Osztálya voltak, nem kizárólag a „bűnök” megtorlására épült, hanem új alapokra kívánta helyezni a többség/kisebbség viszonyát. Az általam elemzett ügy hátterében egy új hatalmi konstelláció létrehozása áll. Ehhez keresett (és talált) Bukarest könnyen manipulálható, vagy 1956-os szereplésük miatt könnyen zsarolható magyar kényszerpartnereket.

Az aradi származású Földes László 34 évesen, 1956 decemberében lett az *Utunk* főszerkesztője. Zsidósága erős magyar nemzeti identitással társult (ez a lap első általa szerkesztett számaiból egyértelműen látszik).⁴⁵ Az erősödő ideológiai nyomás közepette az *Utunk* állandóan lavírozott az éppen aktuális vonalhoz való igazodás és a nemzeti kultúramentés szerepe között. Földest elméleti tájékozottsága, sokrétű olvasottsága és jeles kritikai attitűdje ugyanakkor ideális célponttá tette a hatalom számára. Miután a párt az 1958. június 9–13. között lezajlott plenáris ülésén meghirdette a mindennemű politikai és területi revizionizmus elleni harcot, világossá vált, hogy mindez Földest is érintheti, aki különböző társaságokban többször is kritikus hangot ütött meg a hatalommal szemben. Így történhetett meg például, hogy fő riválisa, Hajdu Győző azonnal tudomást szerzett az 1956-os borbereki pártellenes kifakadásáról.⁴⁶ Ahhoz azonban, hogy Hajdu elindíthassa a Földes elleni támadást, folyamatosan információra volt szüksége Kolozsvárról. Ezt biztosította Sütő, aki 1958 áprilisától, miközben továbbra is szerepelt az *Igaz Szó* szerkesztői között,⁴⁷ az *Utunk* szerkesztőbizottságába is bekerült, bár ebben a lapban nem találkozunk írásaival.⁴⁸

Az 1956-os nyári ideológiai ütközések után két évvel elérkezett a leszámolás pillanata: az *Igaz Szó* főszerkesztője csapdába csalta Földest. 1958 júliusában megjelent Földesnél egy marosvásárhelyi ismerőse, aki közölte vele, hogy az *Igaz Szó* következő számában (tehát augusztus végén) egy őt, illetve az általa támogatott „revizionistákat” támadó írás fog megjelenni.⁴⁹ Veszélyérzete hibás lépésre készítette az *Utunk* főszerkesztőjét, aki augusztus 7-én és 14-én „Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért” címmel olyan vezércikket publikált, amely sokkolta az egész erdélyi magyar irodalmi életet.⁵⁰ Földes doktriner írása a magyar irodalomkritika „hiányosságá-

45 Lásd az *Utunk* 1956. decemberi számait.

46 Nyilván Sütő András tájékoztatta főnökét a Földessel és Pándi Pállal folytatott beszélgetésről.

47 Az *Igaz Szó* akkori szerkesztői: Hajdu Győző (főszerkesztő), Gagy László (főszerkesztő helyettes), Kovács György, Majtényi Erik, Méliusz József, Molter Károly, Papp Ferenc, Sütő András, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Tompa László.

48 Sütő neve az 1958. április 4-i számában jelenik meg. Az akkori szerkesztőség tagjai: Nagy István (igazgató), Földes (főszerkesztő), Asztalos István, Csehi Gyula, Horváth István, Kallós Miklós, Kiss Jenő, Létay Lajos (főszerkesztő helyettes), Márki Zoltán, Szabédi László, Tamás Gáspár.

49 Tóth Sándor nyugalmazott egyetemi tanár közlése. Budapest, 2003. december 1. Interjú.

50 Földes László: Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért, *Utunk* 1958. augusztus 7. és 14.

gait” ostromozta. A *Scînteia* júliusban megjelent szerkesztőségi cikkéből kiindulva⁵¹ arra a megállapításra jutott, hogy

a hazai magyar irodalombírálatnak ugyancsak meg kell szívlelnie a *Scînteia* elvi cikkében foglalt észrevételeket. A bírálat tanulságai biztos útmutatásul szolgálnak számunkra is. Hazai magyar irodalmunk a Román Népköztársaság kultúrájának szerves része. Ugyanaz a párt nevelte íróinkat, kritikusainkat; ugyanannak a pártnak gondos és előrelátó irányító tevékenysége szervezte sikereinket, és óvott meg attól, hogy az ellenséges ideológia széles tért hódíthasson és revizionista áramlatok kialakulása rombolhassa eszmei-művészi értékeinket.

Kioktató stílusú fejtegetése egy sor konkrét példával folytatódott, és Marosi Péter, Méliusz József, de főleg Sütő, Gálfalvi és Hajdu tanulmányait idézve rámutatott arra is, hogy épp a konkurens lap ideológusa és szerkesztőtársai követték el a legsúlyosabb politikai hibákat, úgymint:

1. „a liberális társadalmi nézetek beszüremkedését jelző *negativista* (életünk és irodalmunk jelenségeivel szemben egyaránt negativista) kritikai megnyilvánulások”-at.
2. „a burzsoá esztétika beszüremkedését jelző *apolitikus* (életünket és az irodalmat egyaránt apolitikusan szemlélő) kritikai megnyilvánulások”-at.

Földes – támadóival ellentétben – vállalva a nyilvánosság kockázatát, támadói átvitt értelmű nyelvezetét beszélve, egyszerre kívánt a közvéleményhez és a párthoz fordulni, de a bírósági és politikai-ideológiai megtorlások közepette semmilyen szolidaritásra nem számíthatott, sőt éppen e „pártos” írása gyorsította fel az eseményeket. Augusztus 20. és 25. között Hajdu Győző, Sütő András és Gálfalvi Zsolt külön-külön, magyarul, majd 29-én, Kovács Györggyel együtt, román nyelven fordultak a Központi Bizottsághoz, egyenesen az agitáció- és propagandaosztály vezetőjéhez:

Tisztelt Ráutu elvtárs,

A júniusi KB Plénium dokumentumai publikálása nyomán, az említett anyag hatására és a romániai magyar írók között folyó durva hangvételű viták sodrában néhány marosvásárhelyi író – például Hajdu Győző, Sütő András, Gálfalvi Zsolt, Gagy László és Nagy Pál szükségesnek érezte, hogy a magyar irodalmi életben előforduló pártellenes jelenségről tájékoztatást nyújtson, és leleplezze az említett jelenségek felelőseit. Jelen memorandumot, amit Pártunk Központi Bizottságának küldtek, velem is és más Marosvásárhelyen tevékenykedő párttag íróval is ismertették: Hajdu Zoltán és Papp Ferenc. Óriási felháborodással szereztünk tudomást a jelentésekben ismertetett aljas tettekről. Biztosak vagyunk abban, hogy az illetékes pártszervek mélyrehatóan tanulmányozzák majd az itt említett problémát, és megfelelően intézkednek. Véleményem szerint azok az alakok, akik ürügyként használják fel az irodalmat, öntudatosan fáradoztak azon hogy népi-demokratikus rendszerünk alapjait gyengítsék és aljas módon

51 Címe magyarul: A marxista-leninista elvszerűség megerősödéséért az irodalombírálatban. A cikket közölte az *Igaz Szó* 1958. július–augusztus, 144–158.

rágalmazták Pártunkat, a KB-t és maga Gheorghiu-Dej elvtársat is. Semmi helyük nem csak a pártban, de irodalmi életünkben sem. Kiűzésükkel tovább fog erősödni a Párt, és nagymértékben fog gyengülni irodalmi életünkben a burzsoá ideológia hatása, az a lelki terror, amit eddig gyakoroltak ezek az elemek.⁵²

A három szerkesztő többszoldalas feljelentésében Földes bűneit és pozíciójának tarthatatlanságát bizonygatta. Minden kétséget kizáróan Hajdu lehetett az akció mozgatórugója, aki egy 25 oldalas irodalompolitikai jellegű vádirattal járult hozzá Földes leleplezéséhez.⁵³ A két „társszerző”, Gálfalvi és Sütő 1956-ban rövid időre szembefordult a magyarországi forradalom hivatalos értékelésével és Földes László liberális vonalát követte, amit Sütő ki is fejtett levelében:

Mostan pedig azt mondhatná valaki: de hiszen, Sütő András sok mindenben azonos nótát fújt Földessel! Valóban [...] bizonyos részletkérdésekben, mint amilyen a sajtópolitika, az idillizmus és a negativizmus kérdése, a liberálisabb sajtó kérdése, a „merészebb bíráló” kérdése, az Írókongresszus jellegének megítélése, a magyarországi ellenforradalom OKAINAK kérdése /hogya külföldi vagy belföldi erők játszottak-e nagyobb szerepet/ mindezekben a kérdésekben egy ideig azonos nézeteket vallottam.⁵⁴

„Megtérésük” és annak kinyilvánítása Hajdu céljait szolgálta, elsősorban azért, hogy bizonyítsa a lapja által képviselt kemény vonalat:

Tiltakozom az ellen és felháborító elvtelenségnek tartom azt, hogy Földes László álnok módon kikiáltta az *Igaz Szó*-t, – a legrosszabb indulatú félremagyarázás, az *Igaz Szó* tényleges hibáinak mérhetetlen eltúlzása, valamint a legszembeötlőbb szöveghamisítás alapján az ideológiai köegxizencia [sic!] meghirdetőjének, az eklekticizmus fő képviselőjének, az opportunistairodalomkritika elsőszámú hordozójának a hazai magyar irodalomban, a szubjektivizmus és esztétizmus tudatos szócsövének, a liberalizmus szélsőséges képviselőjének.⁵⁵

Másrészt Hajdu, a Földes és az általa pártolt (a vásárhelyihez képest tehetségesebb és szélesebb látókörű) nemzedéki csoportot politikai illojalitással vádolta:

Abban az időszakban (1956 vége és 1957 eleje) amikor idős íróink rendszeresen jelentkeztek jó szándékú becsületes írásaikkal az *Igaz Szó* oldalain, Kolozsváron éppen Földes László és néhány fiatal író barátja (Kányádi Sándor, Fodor Sándor, Panek Zoltán és mások) bojkottot szervezett folyóiratunk ellen azzal a jelszóval, hogy az *Igaz Szó* „nemzetáruló”, „sztálinista” irodalmi fórum, mely „elárulta a romániai magyarság érdekeit”; „nem harcol a magyar nemzetiség érdekeiért, gyáván meghunyászkodott”.

52 ANDJM, 1134, dosar 205, 97. Kovács György román nyelvű kísérőlevele. Saját fordításom.

53 E.L. fényképész és Tóth Sándor filozófus, akik szemtanúi voltak az ügynek, azt állítják, hogy Hajdu állandó zsarolás alatt tartotta Gálfalvit és Sütőt is: előbbi társadalmi származása miatt (édesapja ügyvéd volt), utóbbit pedig egy állítólagos autóbaleset kapcsán, amit csak Hajdu közbenjárására sikerült „elrendezni”.

54 Sütő levele: ANDJM, 1134, dosar 205, 96.

55 ANDJM, 1134, dosar 205, 124–5.

A jelentés által sugallt emlékeztetés a pártnak szólt: tudnia kell, ki képviselte a szocializmus értékeit, és ki használta fel nemzetiségi sérelmek felemlegetésére az erdélyi magyar közvéleményt formáló hivatalos fórumait:

Földes egy szóval sem beszélt arról, hogy az *Igaz Szó* szerkesztőségében dolgozó kommunista írók, a Marosvásárhelyen élő kommunista írókkal együtt pártunk KV-ének irányelveit követve a magyarországi burzsoá-nacionalista ellenforradalom idején egységesen léptek fel és még a magyarországi forradalmi munkás-paraszt kormány megalakulása előtt megbélyegezték és határozottan elítélték az ellenforradalmi vérengzést, és újból hitet tettek pártunk következetes marxista-leninista politikája mellett. Arról sem tesz említést, hogy az *Igaz Szó*-ban 1956 decemberében és 1957 elején több olyan kritikai, publicisztikai megnyilvánulás látott napvilágot, amely egyértelműen állást foglalt a szocialista-realista irodalom kommunista pártossága mellett és a leghatározottabban visszaverte egyes ellenforradalmárrá züllött pesti írók szocializmus és szovjetellenes nézeteit (pl. Papp Ferenc, Méliusz József, Hajdu Győző publicisztikai cikkei, később pedig Sütő András és Gálfalvi Zsolt pártos kritikai írásai).

A Hajdu-féle csoport által a párt vezetősége felé közvetített Földes-kép démoni jelenséggé ábrázolja az ellenfelet. Sütő András információja alapján Földes szerint „ha valaki becsületes író, akkor ebben az országban csak az asztalfióknak ír”.⁵⁶ Sütő arról tájékoztatta a pártot, hogy Földes többször és nyilvánosan vett védelmébe olyan a hatalom által ellenségnek nyilvánított, rendszeresen zaklatott, vagy már letartóztatásban lévő értelmiségieket, mint Páskándi Géza, a „dekadens, világnézeti-leg reakciós”⁵⁷ Székely János vagy a „nyíltan ellenforradalmár, a pártot és a rendszert gyalázó” Tordai Zádor.

Meggyőződésem, hogy Földes nagymértékben hibás azoknak a fiatal íróknak a tévelygéséiért, akik a magyarországi ellenforradalom után sem vonták le hibás nézeteik tanulságait. Földes mindvégig elégedetlen volt Páskándi lefogatása miatt, soha nem halottam, hogy Kányádi Sándort megbírálta volna.⁵⁸

Az *Utunk* főszerkesztőjének határozott véleménye szerint a Magyar Autonóm Tartomány léte „porhintés”. Ugyanakkor azt hangoztatta, hogy „Kolozsváron a pozícióinkat nem szabad feladni!”, támogatást szerezve e nézetnek több fiatal író és szerkesztő körében.

Hajdu levelében természetesen erős sértődöttség, sőt bosszúvágy is előbukkan, mikor Földes bűneit sorolva megemlíti, hogy ellenfele azt javasolta két fiatal írónak, Bajor Andornak és Kányádi Sándornak, vigyázzanak, „mert Hajdu spicli, mindent elmond a pártnak.”⁵⁹ Levelének sokkal nagyobb relevanciát kell tulajdonítanunk, mint egy egyszerű vádiratnak, amelynek egyetlen célja az egyéni bosszúállás. A tájékoztató/feljelentő írás a hatalom nyers nyelvét beszéli, és teljesen átveszi szó-

56 Hajdu levele, 1958. augusztus 20. Dosar 205, 138.

57 Sütő levele, 1958. augusztus 25. Dosar 205, 95.

58 Sütő levele, Dosar 205, 95.

59 Hajdu levele, Dosar 205, 143.

fordulatait. Hajdu, Sütő, Gálfalvi írásainak félreérthetetlen az üzenete: az ellenség nemcsak körülöttünk, hanem *köztünk* is létezik, egy olyan ellenség, aki bizalmi pozíciója magasságából még azt is megengedi magának, hogy az ország első emberére is „a legmocskosabb rágalmakat” szórja. „Gheorghiu-Dej egy szarházi csirkefogó gazember”, fejtegette Földes 1956 nyarán Sütő András és Gálfalvi Zsolt előtt a marosvásárhelyi Borszék nevű cukrászdában.⁶⁰

Földes legfőbb bűneként Hajdu mégis az 1956-os forradalmi hangulat „előkészítését” róta fel, amit magyarországi kapcsolatain keresztül szított:

Fontosnak tartom informálni a Központi Vezetőséget arról, hogy Földes és néhány kolozsvári író/pl. Kiss Jenő, Kányádi Sándor/ tudomásom szerint levelezésben állott néhány ellenforradalmárrá züllött pesti íróval, vagy olyan elemekkel, akik Pesten 1956 őszén pártellenes álláspontból támadták a kommunista írókat /ilyen volt pl. Pándi Pál és Csoóri Sándor/. 1956 szeptemberében Pesten voltam, pesti tartózkodásom alatt az Írószövetség megbeszélésein többször vitába keveredtem Hay-val, Zelk Zoltánnal, Pándival és Csoóri Sándorral. E vitákból derült ki, hogy Földes, Kiss Jenő és Kányádi levelezésben állott pesti írókkal. Különösen Csoóri Sándor utalt több ízben arra, hogy ne próbáljam védeni a romániai magyarság helyzetét, mert ők erdélyi barátaik leveléből/s itt említette Földes, Kányádi és Kiss Jenő nevét/ úgyis tudják, hogy milyen állapotok uralkodnak Romániában. [...] Pándi Pál azt hangoztatta, Csoóri Sándorral együtt, hogy Földes az igazi, derék magyar szerkesztő, aki nem adta el nemzetét, nem árulta el fajtáját [sic!], célozván ezzel arra, hogy mi jónéhányan Marosvásárhelyen elárultuk magyarságunkat.⁶¹

Eljutottunk az egész argumentáció magjához: a „*magyar veszély*” megjelenítéséhez és erőteljes tematizálásához. 1956 tavaszától hirtelen újjáéledt a magyar–magyar kulturális és egyéni szintű kapcsolatrendszer. 1956. augusztus 1-től vízümmentesen utazhattak Romániába a magyar állampolgárok. Ugyanakkor Romániából is lehetségessé vált a Magyarországra való magánutazás, és a vezető értelmiség nagy része élt is a lehetőséggel. 1956 szeptemberében megfordult Budapesten Gáll Ernő, Hajdu Győző, Jordáky Lajos, Dávid Gyula, Varró János, Földes László. 11 év után először hazalátogatott Tamási Áron; Pándi Pál pedig, a *Szabad Nép* vezető munkatársa körbejárta a Székelyföldet *nem hivatalos* úton. Hajdu kezdettől fogva veszélyesnek tartotta ezt a jelenséget. 1958-ban megfogalmazott értékelése pedig előre vetíti a román hatalmi szervek álláspontját: a magyar–magyar kapcsolatok revitalizációja elsősorban *biztonságpolitikai* problémákat vet fel, és Földes széles, ráadásul nem kellőképpen ellenőrzött magyarországi kapcsolatrendszere szintén kockázati tényezőt jelent. A hivatalos álláspont szerint a magyarországi és az erdélyi értelmiség még mindig erőteljes nacionalista befolyás alatt áll, és meg kell akadályozni, hogy szorosabb kapcsolatba kerüljön a (helytelenül) egyetlen központjának tekintett Budapesttel.

60 Hajdu levele, Dosar 205, 138.

61 Hajdu levele, Dosar 205, 140.

Az egész vádiratot konstruált ellenfogalmak uralják, pl. a „pártos” vagy „pártellenes” magatartás képviselőinek felsorakoztatása. Valóságképe teljesen (át)ideologizált, a jók és rosszak szétválasztására törekszik (lásd Sütő és Gálfalvi „megtérése” az 1956-os forradalmi kísértést követően). Mégsem mondható, hogy valótlanúságokkal teli szöveg előtt állunk. A „büntett” földrajzi és időbeli meghatározása (egy *délután* a marosvásárhelyi Borszék nevű *cukrászdában*), az inkriminált szövegek, cikkek és tanulmányok hosszú és pontos idézése, és végezetül több tucat kolozsvári és marosvásárhelyi értelmiségi említése és politikai hűségük vizsgálata: a hatalom nevében fellépő Hajdu feljelentését valóban létező ügyeket felhasználva konstruálta meg. Vádiratának utolsó mondatánál, mikor a fiatal főszerkesztő, a „hatalmon lévő” értelmiségi már sürgeti a „külső” szereplő, a román hatalom döntését Földesről, végleg eltűnik az irodalmár identitása:

Ilyen embernek semmi keresni valója [sic] nincs a munkásosztály forradalmi pártjában. De ilyen pártellenes revizionista irodalmárnak életünkben sincs mit keresnie. Különösen nincs helye az *Utunk* szerkesztőségének az élnél, de nincs helye egyetlen szerkesztőségünkben sem. Javaslom, hogy a párt illetékes szervei végezzenek széleskörű vizsgálatot a fenti kérdésben. Meggyőződésem, hogy Földes László pártellenes magatartásának sokoldalú feltárásával egyidejűleg olyan kérdések is felszínre kerülnek majd, melyek tisztázása Pártunk Központi Vezetőségének irányelvei alapján nagy segítséget jelenthet az egész hazai magyar irodalomnak.⁶²

Kevesebb, mint egy héttel az átirat elküldése után, szeptember 4-én Földest felmentették főszerkesztői állásából,⁶³ majd néhány hónappal később, 1959. január 7-én az *Utunk* szerkesztőségében alapszervezeti gyűlést⁶⁴ tartottak Földes ügyéről. A gyűlésen olyan személyiségek bírálták változó intenzitással, pátosszal és együttérzéssel, mint Gáll Ernő, Bodor Pál, Kacsó Sándor, Nagy István, Tompa István és Márki Zoltán; „koronatanú” pedig maguk a vádiratot összeállító marosvásárhelyi írók voltak. Az ülés nyomán Földes Lászlót kizárták a pártból és gyakorlatilag a nyilvánosságból is.⁶⁵ Csak 11 éves „kimaradás” után, 1970-ben vállalhatott újra lapszerkesztést az induló bukaresti *A Hét* című hetilapnál, de alig 50 évesen, 1973 januárjában meghalt. Felesége Izraelbe távozott, és három év után öngyilkos lett.⁶⁶

62 Hajdu levele, Dosar 147.

63 Kuszálék 1996: 183.

64 Szabó Gyula könyvében közli a fenti gyűlés jegyzőkönyvét amelyben a Földes ellen elhangzó érvelések alapját az általam feltárt feljelentő levelek szolgáltatják (Szabó 2001: 175–202).

65 A Földes-ügy következtében Panek Zoltán fiatal szerkesztőt is eltávolították az *Utunk*tól; 1962-ig Panek munkásként dolgozott Kolozsváron. *Romániai Magyar Írók Lexikona* (RMIL): IV/389.

66 RMIL: I/620–622. A Kántor Lajos által összeállított szócikk így ábrázolja Földes drámáját: „1956-tól az *Utunk* főszerkesztője; hosszú megszakítás után, 1970-től ismét alkotának, széles körű érdeklődésének megfelelő szerkesztői munkát végzett mint a bukaresti *A Hét* főszerkesztő-helyettese”.

OLVASATOK, OLVASATSZINTEK

Földes László tragikus kimenetelű ügyének több lehetséges, egymástól nem teljesen elkülöníthető olvasata és olvasati szintje van. Történésként elsősorban arra kívánok reflektálni, hogy az ügy résztvevői milyen értelmiségi szereptípusokat jelenítenek meg. Egyrészt fiatal irodalmárok és szerkesztők, akik már az „új” rendszerben szocializálódtak, és Stephen Kotkin kifejezésével élve „bolsevik nyelven”⁶⁷ beszéltek. Ebből kifolyólag rendkívül aktív csoportot képeztek, amely hol dialektikus, hol szimbiotikus viszonyban állt a hatalommal, amelytől nemcsak legitimitását nyerte, hanem cserébe propagandaműveivel maga is újratermelte, erősítette a rendszer legitimitását.⁶⁸ Egy szóval: a hatalom (magyar) értelmisége *hatalomnak* érezte magát az '50-es években.

Nem fogadhatunk el tehát egy olyan felmentő „etnikai” értelmezést, amely szerint a magyar értelmiségiek a központi, tehát a *román* egyneműsítő hatalmi irányváltás áldozatai lennének, akiket arra *kényszerítettek*, hogy megtörjék a képzeletbeli „kisebbségi egységet”. Ugyanakkor azt a széles körben elterjedt „karakterológiai” olvasatot sem osztom, mely egyedül Hajdu Győzőre hárítja a felelősséget, tükrözve ezzel a Hajdu politikai-közéleti szerepléséről 1989 után magyar részről megfogalmazott egyöntetű megvetést.⁶⁹

Ezzel eljutottunk egy második olvasati szinthez: a romániai magyar értelmiség szerepvállalásának az 1956 utáni években bekövetkezett változásai problematikájához. A forradalom ráébresztette a romániai magyar közösséget, hogy a politikai/ideológiai „feladatokon” túl az értelmiségnek ismét fel kell vállalnia azt a nemzetiségi, sőt kimondottan „nemzetvédő” szerepet is, amelyet a két világháború között betöltött.

Ez a szerepvállalás azonban nem lett volna lehetséges a párton kívül: az állami lag finanszírozott magyar kulturális (köz)élet egy pillanatig sem működhetett volna a párt beleegyezése, sőt bőkezű támogatása nélkül. Az 1945 után integrálódni igyekvő magyar értelmiség sokáig hitt abban, hogy az etnikai hálózatok zártsága megvédelheti a közösséget a nem kívánatos külső beavatkozástól. Abban az illúzióban élt, hogy miközben sikeresen integrálódik a román kulturális életbe, és „behálózza” a bukaresti politikai és kulturális elitet azzal, hogy kulcsfontosságú pozíciókba magyarok is jutnak, hozzáférhetetlen marad a hatalom „szenzorai” számára.

A Földes-üggyel párhuzamosan egy nagyon súlyos társadalmi következményekkel járó fordulat következett be Erdélyben: a hatalom a titkosszolgálat hálózatainak segítségével ekkor hatolt be véglegesen a kisebbségi közösség mindennapi életébe. 1956 októbere után rohamos növekedésnek indult a magyar nemzetiségű ügynökök és társadalmi megbízottak száma, főleg az értelmiség körében. Míg a forradalom előtt a kolozsvári Bolyai Egyetemen, mint már korábban utaltunk rá,

67 Kotkin 1995: 220. Az orosz származású történész szerint a Szovjetunióban a „speaking Bolshevik” kifejezés alatt egy tágabb kulturális és identifikációs rendszer működött a '30-as években. A sztálinizmus kulturális kódjairól vö. Hoffman 2003: 146–173.

68 Vö. Bárdi 2004.

69 Hajdu 1989 utáni közéleti szerepéről lásd Gáll Ernő 2003: 64, 67.

még csak 3-an voltak, 1957-ben már több mint 60 ügynök „tudósított” egyedül ennek az intézménynek a legapróbb eseményeiről is.⁷⁰ A magyar intézmények módszeres és szinte észrevétlen behálózása azonban még nem a szimbolikus mező uralásáért folytatott harc volt. A Földes-ügy „győztes” szereplői ugyanis *nem* ügynökök, de nem is a hatalom hétköznapi, megszarolt „kiszolgálói”. Hajdu Győző, aki Bukarest oldalán harcol és győzelmet arat, úgy érezheti, hogy nemcsak a „jó” oldalon áll, hanem fiatalsága, tapasztalatlansága ellenére ő maga képviseli és testesíti meg a *hatalmat* mások fölött.

Paradox módon, Földes és legfőbb ellensége, Hajdu Győző, ugyanazon illúzió foglyai voltak: mindketten úgy gondolták, hogy párthű személyiségekként hatalmi pozícióval rendelkeznek, és ebből kifolyólag „mentelmi jogot” élveznek. Földes illúziójának, mint láttuk, már 1958-ban véget vetett a hatalom és a hatalom értelmisége. De az 1956-os forradalom után az *állambiztonság* szemében a magyar kisebbség most már nem csak egyénileg, hanem közösségként is kockázati tényezővé vált. A stratégiaváltást már egy 1957. február 23-án megtartott titkos megbeszélés előrevetítette, amit az RMP KB épületében tartottak a Belügyminisztérium és a Securitate vezetőivel.⁷¹ 1957 folyamán a különböző tartományokból érkező jelentések a magyar kisebbséget potenciális ellenségként jellemezték:

A magyar nacionalisták arra tesznek kísérletet, hogy káoszt teremtsenek terrorista és diverziós akciókkal. A leleplezett csoportok akcióiból az következik, hogy a magyar nacionalisták végső célja Erdély egészének vagy egyik felének elszakítása a Román Népköztársaságból és Magyarországhoz való csatolása.⁷²

Egy májusban tartott „értékelő” konferencián az egyik vezető belügyi tiszt következőképpen fogalmazta meg az állambiztonság új prioritásait:

A miniszter elvtárs többször is számon kérte, hogy miért van az, hogy szerveink inkább a román elemeket követik. Megvizsgáltam ennek az okait és azt konstatáltam, hogy állományunk nagy része román nemzetiségű, nem beszél jól magyarul, tehát sokkal könnyebben tudták beszervezni a román, mint a magyar elemeket [...] Mostanára viszont változtatni tudunk a helyzeten és a legnagyobb hangsúlyt a magyar nemzetiségű ellenséges elemekre helyeztük.⁷³

A politikai hatalomhoz közeli, de állambiztonsági kérdésektől távol álló magyar értelmiség azonban nem érzekelte az elsősorban biztonságpolitikai okokkal indokolt kisebbségpolitikai fordulatot. Jó példa erre maga Hajdu Győző is, akinek a karrierje 1958 után a '60-as években elért RMP KB-tagság felé közelített, és aki pártosságával továbbra is rettegésben tartotta az erdélyi magyar irodalmi életet.

70 ACNSAS, fond Documentar, dosar 108, 226.

71 ANIC, Fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 113/1957, 1–50. Az 1957. február 23-án tartott gyűlés jegyzőkönyve.

72 ACNSAS, fond Documentar, dosar 108, 279. Az 1957. december 2–3-án tartott operatív tanácskozás jegyzőkönyvéből. Nicolae Budişteanu, a BM III Osztálya vezetője jelentése az 1957-ben folytatott felderítő munkáról.

73 ACNSAS, fond Documentar, dosar 202, 5.

Hajdu valószínűleg nem sejtette, hogy mindeközben a Securitate, magyar ügynökei révén, hozzáfér politikai, családi, erkölcsi és „nemzeti” magatartásának titkaihoz, és a jelentéseiben „jól ismert magyar nacionalista”-ként jellemzi.⁷⁴

A párt utasításait követő magyar értelmiség 1956 után csapdába esett. Miközben a hatalom nyelvét beszélte, a népszolgálati eszmének megfelelően anyanyelve és kultúrája védelmét is próbálta ellátni. A kör azonban már bezárult körülötte: a Román Munkáspárt ideológiájában bekövetkezett fordulat az osztály helyébe immár a nemzetet állította, és ez olyan etnikai alapú államépítési folyamatot gerjesztett, amelynek nemcsak az „áldozatok”, hanem a hatalom „cinkosai” sem lehettek többé szerves részesei, csak hivatásos túlélői.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL)

KÜM Román TÜK iratok, XIX-J-1-j, 12. és 18. doboz

KÜM Román Adminisztratív iratok, XIX-J-1-k, 17. doboz

Teleki László Alapítvány kéziratára, 2442/92. *A magyar értelmiségi körökben jelentkező burzsoá-nacionalista befolyások elleni harc néhány problémája*, a kolozsvári „Bolyai” Tudományegyetem R.M.P. alapszervezete büroójának megbízásából készült jelentés / 1954. december – 1955. március

Arhivele Naționale Istorice Centrale (= ANIC) (Román Állami Központi Levéltár)
fond CC al PCR, Cancelarie, dosar (iratcsomó) 113/1957.

Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (= ANDJM) (Román Állami Levéltár Maros megyei fiókja)
fond 1134 (Comitetul regional al PCR Mureș 1950–1968), dosar 118, 173, 181, 199, 205.

Arhiva Consiliului pentru Studierea Arhivelor Securității (= ACNSAS) (A Securitatét Felügyelő Bizottság Irattára, Bukarest)
fond Documentar, dosar 53, 73, 105, 108, 129, 131, 198, 202, 226.
fond Informativ, dosar 2534, vol. 1.

Igaz Szó (1954–1958)

Utunk (1956)

Vörös Zászló (1956)

Szabad Nép (1956)

Interjú Tóth Sándor ny. egyetemi tanárral 2003. december 1-én, készítette Stefano Bottoni.
(A szerző tulajdonában)

Interjú E. L. fényképésszel 2004. október 8-án, készítette Stefano Bottoni. (A szerző tulajdonában)

⁷⁴ ACNSAS, fond Informativ, dosar 2534 (Páskándi Géza dossziéja), 1, kötet, 40. Az 1964. június 28-án kelt 40. 307/34.631. számú jelentés azzal vádolta Hajdut, hogy erkölcsileg és anyagilag is segítette az 1957-ben ellenforradalom miatt elítélt és bebörtönzött Páskándit.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bárdi Nándor 2004: Összezárkózás és szétfejlődés. Kísérlet a magyar kisebbségek történetének periodizációjára. In: Fedinec Csilla (szerk.) *Nemzet a társadalomban*. Budapest, 251–274.
- Bocă, Ioana 2001: *1956, un an de ruptură*. Fundația Academia Civică, București
- Bottoni, Stefano 2003: A sztálini „kis Magyarország” megalakítása (1952). *Regio* 14. 3. 89–125.
- Erdélyi Vera 1953: *Búzahombár*. Bukarest
- Földes László 1954: Az irodalmi hős nemzeti jellege. *Igaz Szó* 2. 3–4. 102–117.
- Földes László 1958: Irodalombírálatunk eszmei tisztaságáért. *Utunk* 13. 31. és 32. (augusztus 7. és 14.)
- Gagyí József 2003: Határ, amely összeköt. *Regio* 14. 3. 126–148.
- Gagyí József 2004: Magyar Autonóm Tartomány: egy centralizációs kísérlet – hatalom, értelmiségiek, társadalom. In: Fedinec Csilla (szerk.) *Nemzet a társadalomban*, Budapest, 173–190.
- Gáll Ernő 2003: *Napló II. 1990–2000*. Kolozsvár
- Hoffmann, David 2003: *Stalinist values. The cultural norms of the Soviet modernity (1917–1941)*. Itacha & London
- Kalmár Melinda 1998: *Ennivaló és hozomány. A kora kádárizmus ideológiája*. Budapest
- Kotkin Stephen 1995: *Magnetic mountain. Stalinism as a civilization*. Los Angeles
- Kuszálík Péter 1996: *Erdélyi hírlapok és folyóiratok 1940–1989*. Budapest
- Lázár József 1954: Erdélyi Vera : Búzahombár. *Igaz Szó* 2. 1. 125–127.
- D. Lőrincz József 2004: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Pro-Print, Csíkszereda
- Rainer M. János 2003: Egy kompromisszum „hétköznapijai” – jelenetek a hatvanas évekből. Antall József és az állambiztonság embere. *1956-os Intézet Évkönyve* 2003, Budapest, 270–298.
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* I–IV. 1984–2002.
- Standeisky Éva 1996: *Az írók és a hatalom 1956–1963*. Budapest
- Szabó Gyula 2001: *Képek a kutyaszorítóból*. Csíkszereda
- Tănase Stelian 1998: *Elite și societate. Guvernarea lui Gheorghiu-Dej*. București